

**Vítězslav Nezval:
Pantomima
(1924)**

Jan Křeček

(Gymnázium Elgartova, Brno)

Lektoroval:

PhDr. Robert Kolár, Ph.D.,
Ústav pro českou literaturu AV ČR, Praha

Tato *Dílna České knihnice* vznikla v rámci projektu Rozvoj kapacit Ústavu pro českou literaturu AV ČR pro výzkum a popularizaci, CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_054/0014701, který je spolufinancován Evropskou unií.

Dílny České knihnice jsou rozšířením edice *Semináře České knihnice* a přinášejí sadu úloh včetně řešení vztahujících se k jednotlivým svazkům vydaným v ČK. Tvoří je středoškolské učitelky a učitelé pro své kolegyně a kolegy. Jejich cílem je sdílení dobré praxe.

Dílny České knihnice jsou lektorovány a redakčně zpracovány.

Vedle *Seminářů* a *Dílen* jsou k některým svazkům ČK vydávány rovněž *Pracovní listy České knihnice*.

Výukové materiály ke svazku *Vítězslav Nezval: Básně I* jsou volně ke stažení zde:

Verze publikace: XII/2021
Volně ke stažení na:
www.kniznice.cz/pro-skoly

Vydal
Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,
Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1,
www.ucl.cas.cz, v Praze roku 2021
jako 4. svazek edice *Dílna České knihnice*.

Redigovala Petra Hesová.

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2021

Edici *Dílna České knihnice* řídí Robert Kolár.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

ÚLOHY

1) Papoušek na motocyklu aneb Jak vypadá literární směr?

Co je potřeba:

- žáci by měli vědět o existenci avantgardních směrů
- úryvek z *Papouška na motocyklu* (je součástí *Dílny*)

- a) Učíme se o jednotlivých literárních směrech. Co takhle si vymyslet vlastní? Zkuste to!
- b) Vymyslete si vlastní literární směr. Dejte mu pravidla, omezení, náplň, motivy, témata... Inspirujte se tím, co je kolem nás, kolem vás, čím vy sami žijete, čím dnes žije svět. Nezapomeňte tento směr pojmenovat.
- c) Napište umělecký text, který by byl příkladem vašeho směru.
- d) Sepište vše v bodech b) a c) do jednoho textu. Gratulujeme! Právě jste napsali manifest vlastního literárního směru!
- e) Porovnejte svůj manifest s úryvkem z textu *Papoušek na motocyklu*. V čem jste postupovali podobně? V čem jste postupovali odlišně? Proč je Nezvalův text napsán tak, jak je napsán? Jak byste teď přepsali svůj manifest? Inspiroval vás *Papoušek na motocyklu* k dalším možnostem?

2) Abeceda

Co je potřeba:

- *Nezvalova Abeceda* (součástí *Dílny* je jen vybraná část básní)

- a) Vyberte si jedno písmeno abecedy.
- b) K tomuto písmenu napište jedno zvíře, jedno město nebo stát, jeden druh jídla, jednu barvu a jednu vlastnost. Nemusí to začínat na dané písmeno, spíš se zamyslete, s čím se vám to spojuje... Inspirujte se tvarem či zvukem písmena, slovy, která dané písmeno obsahují, a podobně.
- c) Každý z výrazů rozvedte do věty. Např. jaké je vybrané zvíře? Co by mohlo dělat? Spojuje se s něčím dalším ze zvoleného?
- d) Napište takto celkem čtyři věty (jeden výraz tedy můžete vynechat nebo jej můžete spojit s nějakým jiným). Napište je pod sebe.
- e) Hurá! Napsali jste báseň! Podívejte se na to, jak se stejným písmenem inspiroval Vítězslav Nezval.
- f) Ve dvojici zhodnoťte, v čem jste při tvorbě postupovali stejně jako Vítězslav Nezval a v čem se výsledný výtvar liší.

3) Obálka knihy

Co je potřeba:

- v ideálním případě *Nezvalova Pantomima*
- výtvarné potřeby

- a) Podívejte se na web Galerie hlavního města Prahy na výstavu o Devětsilu (<https://www.ghmp.cz/vystavy/devetsil-1920-1931/>). Pokud ji máte k dispozici, prolistujte si knihu *Pantomima*.
- b) Vytvořte obálku nového vydání *Pantomimy*, které má vyjít příští rok.

- c) Vysvětlete, proč jste postupovali tak, jak jste postupovali. Co vás inspirovalo? V čem jste postupovali stejně jako poetisté? V čem se vaše výtvoři liší? Jak by vypadal poetismus 21. století?

4) Poetické cestování

Co je potřeba:

- vybrané básně *Nezvala*, *Seiferta* a *Biebla* (jsou součástí *Dílny*)
- internetové připojení, v ideálním případě by měli žáci disponovat mobilními telefony

- a) Do které exotické země byste se rádi vydali? Zjistěte, zda se tam dá dostat i jinak než letadlem, podívejte se na fotky a představte tuto zemi svým spolužákům.
- b) Je ve třídě někdo, kdo byl v exotické zemi, kam by někdo jiný chtěl jet? Jaká jsou očekávání (proč tam někdo chce jet), jaká je realita (jaké to bylo, když už tam někdo byl)? Shodují se? Liší se? V čem a jak moc?
- c) Zamyslete se ve dvojicích nebo skupinkách nad tím, jaké možnosti cestování a poznávání cizích zemí měli lidé ve 20. letech 20. století. V čem bylo tehdy cestování stejné? V čem bylo jiné? Zkuste najít cestovatelského průvodce z této doby.
- d) Přečtěte si z *Abecedy* básně věnované písmenům A, C, JQ, O a Rrr. Přečtěte si básně *S lodí jež dováží čaj a kávu* a *Protinožci* od Konstantina Biebla. Přečtěte si básně *Objevy* a *Počítadlo* Jaroslava Seiferta.
- e) Co mají tyto texty společného? V čem se liší? Uhodnete, který z autorů byl skutečně v exotické cizině?
- f) Jak je ve výše zmíněných básních zachyceno cestování? Jak se liší očekávání, vize dané země a její případný popis od toho, co jste od návštěvy exotické země očekávali vy v prvním úkolu? Jak se liší styl jednotlivých autorů?

Text k úkolu 1

Papoušek na motocyklu – O řemesle básnickém (úryvek)

Neustálé pronikání. Vždy jiná směs. Zákon asociace, nejiná síla než ta, jež ovládá mou žízeň a mé vášně.

Zákonnost této poezie zcela životná jako zákonnost snu.

Je třeba neustále naslouchati tomuto zákonu. Lenosti, hydro, jež chceš býti věčně ukájena! Je třeba neustále vynalézat.

Kouzelník, jenž z nekonečnosti možností vybral vždy jedinou. Prvky v neustálém víření! Hle, některé udice:

Poetická inteligence spočívá v přehlušení načerpané inteligence.

PŘEDSTAVA: Tvar zaostřený v zrcadle. Ohnivý papoušek nebo lampion. Opona padá! Tvar zaostřený v zrcadle.

ASOCIACE: Alchymistka rychlejší nežli rádio. Je to zcela přirozené jako výměna krve. Jiskry přeskakující z hvězdy na hvězdu. Tento zvláštní druh myšlení, kdy plujeme po řece Acherontu, přitahování magnetickými horami, jež se otvírají se svými výjevy. Jízda na kolotoči jeskyní, jež má tmou mezi skleněnými oázami, mezi kyticemi světla a vodomety.

Asociace primární, obecně platná, zprostředkující stav otevřené hypnózy mezi básníkem a čtenářem. Asociace sekundární, závislá na individuální paměti.

RYTMUS: Síla, jež přetrhává souvislost tepu. Mezery v logickém. Není plynulosti. Je jiskření. Představy vržené a odvržené, kolibřici za určitého osvětlení. Řada signálů.

Rým: Sbližovat vzdálené pustiny, časy, plemena a kasty souzvukem slova. Vynalézati podivuhodná přátelství.
Asonance: Bystrá, monděnní, neodolatelná. Je to labilní a kouzelné jako přístav před odjezdem, láska těch, jež na sebe letmo pohleděli a milovali se. Zábavné mezaliance.
Dítě, o němž řekli: Koketa.

Nutnost představové kvality rýmujících se slov. Asonance připouští veliké množství asociací, nejsouc zatížena akustickou vazbou tak legálně jako rým.

Vítězslav Nezval: Básně I. Brno, Host 2011, s. 86–87

Text k úkolu 2

Abeceda (výběr)

A

nazváno buď prostou chatrčí
 Ó palmy přeneste svůj rovník nad Vltavu!
 Šnek má svůj prostý dům z nějž růžky vystrčí
 a člověk neví kam by složil hlavu

C

září jako měsíc nad vodou
 Ubývej zhasni měsíci veliký!
 Romance gondoliérů navždy mrtvy jsou
 tož vzhůru kapitáne do Ameriky

E

nevím k čemu bych Tě přirovnal
 Tři linky táhlý tón tvůj zaznívá
 Telegrafistce někdo lásku lhal?
 Tři linky každá stejně pravdivá

I

pružné tělo tanečnice
 nad hlavou červený vějíř plápolá
 Kapelníkova rudá kštica
 nejvyšší tóny! Indianola

J Q

Přes Německo do Francie
 dudák se svým měchem větry pluje
 Chodské písně pomalu
 hvízdá na svou píšťalu

O

dráha komety znamená astronomovo
 Elipsu nekonečností též zvou
 Zas věčnost Po Einsteinovi! Tajemství Ahasverovo
 Ó ano každá rovnice má svoji neznámou

Rrr

bubínky daly se na pochod
 přes devět mostů přes sedm vod

Rrr

komedianti z Devětsilu
 rozbili stánek na březích božského Nilu

U

připomínáš tiché dětství naše
 bučení kravek v zátocce
 v plátěných košíkách pastýřské mesiáše
 a smaragdovou zeleň ovoce

*Vítězslav Nezval: Básně I.
 Brno, Host 2011, s. 65–69*

Texty k úkolu 3 Obrazový doprovod

Pantomima (1. vydání 1924):

<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:b6a55460-b858-11e6-88f6-005056827e52?page=uuid:02bfe090-d46a-11e6-a1de-001018b5eb5c>

Abeceda: taneční kompozice Milči Majerové

(1. vydání 1926):

<http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:3552ac70-2759-11e3-9319-005056827e51?page=uuid:b29772e0-2e09-11e3-b62e-005056825209>

Taneční kompozici Milči Majerové publikovalo v roce 2017 i Ministerstvo kultury na Twitteru:

<https://twitter.com/minkultury/status/852083694139559936?lang=sr>

Texty k úkolu 4: Konstantin Biebl *Protinožci*

Ta věčná únava ta hrůza pod palmami

Jako by ani nebyly Vánoce
Na stromech visí zelené listí
a plno ovoce

a věčně věčně zpívají brouci

Ta strašná únava ta hrůza pod palmami
svým černým vějířem stín pralesa
vyplašil bílé rajky

Na domov myslím a proto se dívám do země
kdyby zem byla průhledná
všem ženám v Evropě bylo by viděti pod
sukně

Sem tam se míhají nohy v bílém prádle
jako když baletky
v Paříži tančí po zrcadle

Musím stále mysliti na jejich ramena
oči ústa vlasy
a ňadra ňadra zejména

Vy ženy bílé co jsem jich miloval
od hlavy k patě padají ve mně růže

Vy ženy černé jednu jsem objímal
Ta sladká únava ta hrůza pod palmami
Já chodím jako po stropě
s hlavou dolů

Hluboko pode mnou září propast nebeská
jdu jako Kristus na ramenou Jižní kříž

Na druhé straně světa zas
jdou lidé s nohama vzhůru

Musím stále mysliti na jejich rozbité podrážky

Na jejich drobné kroky krůčky
v podivných sadech co mění barvu
a shazují krvavé listí

Na druhé straně světa jsou Čechy
krásná a exotická země
plna hlubokých a záhadných řek
jež suchou nohou přejdeš na Jména Ježíš

Dílno České knihovny Sv. 4 — Vítězslav Nezval: Pantomima (1924)

U nás je jaro léto podzim zima

U nás nosíme zimníky kravaty
a hole

Možná že padá sních
anebo kvetou už třešně

U nás rostou jahody

U nás je studená pitná voda

*Konstantin Biebl: Básně.
Brno, Host 2014, s. 191–192*

Konstantin Biebl

S lodí jež dováží čaj a kávu

S lodí jež dováží čaj a kávu
pojedu jednou na dalekou Jávu

Za měsíc loď když vypluje z Janova
stane u zeleného ostrova

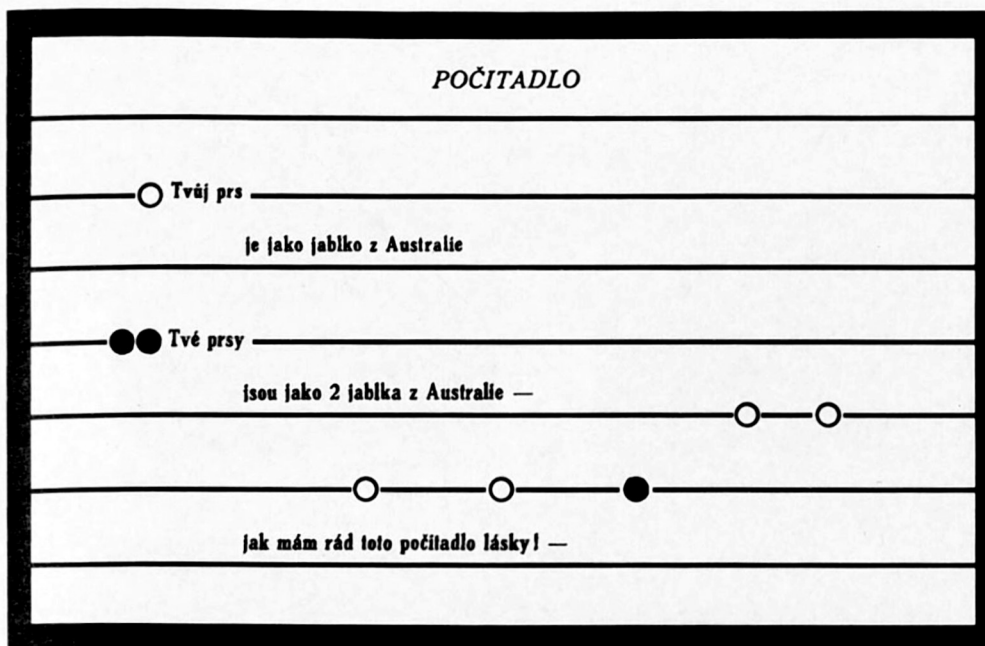
Pojedem spolu já a ty
vezmeš s sebou jen kufřík a svoje rty

Pojedem okolo pyramid
loď počká až přejde Mojžíš a jeho lid

S vysokou holí zaprášenými opánky
jde první přes mořskou trávu a rozkvetlé
sasanky

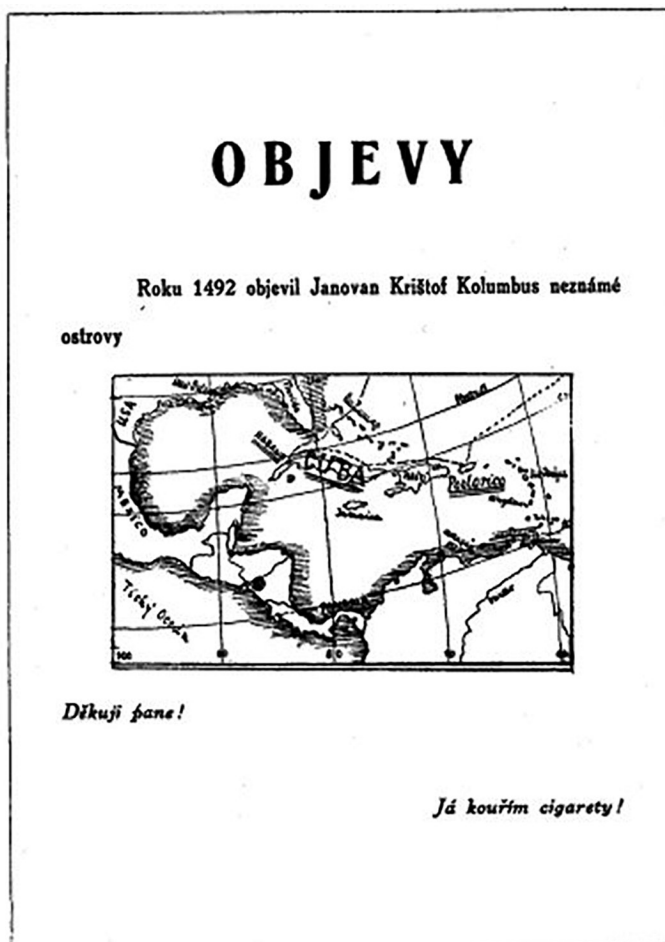
Hejno ryb na suchu zvedá svá křídla jako
ptáci
letí za vodou a ve vlnách se ztrácí

*Konstantin Biebl: Básně.
Brno, Host 2014, s. 174*

Jaroslav Seifert: *Na vlnách T.S.F.: poesie. Přerov, V. Petr 1925, s. 45*

Jaroslav Seifert *Objevy*

Jaroslav Seifert: *Na vlnách T.S.F.: poesie. Přerov, V. Petr 1925, s. 41*

Pokyny

Předložený materiál představuje možné plány několika vyučovacích hodin. Cílem je nejen představit poetistické principy, ale zároveň podle nich pracovat: vyučovací hodiny by měly částečně odpovídat poetismu, měly by být hravé, odlehčené, zábavné, ale také by měly nutit k zamyšlení.

Návrhy postupu práce, řešení a otázek:

1) *Papoušek na motocyklu* aneb Jak vypadá literární směr?

Předpokladem je, že žáci vědí něco o avantgardních směrech, ideálně ale nevědí o poetismu.

Je žádoucí rozdělit žáky do skupin tak, jak sami chtějí. Je možné nechat někoho, aby pracoval sám, je možné, aby pracovala větší skupina. Po absolvování úkolů a)–d) je vhodné nechat nový směr otestovat ostatní: nechte žáky, aby předali svůj manifest vedlejší skupince. Každá skupina zkusí napsat text podle manifestu, který dostala. Lze na tom demonstrovat jednak to, že manifest by měl být srozumitelný, jednak to, že i když si vytvoříme vlastní směr, jakmile jej uchopí někdo jiný, přetvoří jej k obrazu svému.

Srovnání s textem *Papoušek na motocyklu* by mělo otevřít následující témata:

a) Forma – jak vypadá manifest žáků? Je napsaný jako próza? Je to báseň? Mohl by vypadat ještě jinak? Jak by nejlépe odpovídal potřebám směru, který žáci vytvořili, kdybychom neměli žádné zvyklosti ohledně psaní textu? Text *Papouška na motocyklu* je členěn nezvykle do dvou sloupců s odlišným, ale korespondujícím obsahem. Do celku *Pantomimy* zapadá výraznou typografií, která odráží záměr textu.

– *Formální výstavbě Pantomimy se podrobněji věnuje příslušný Seminář České knihovny na straně 7.*

b) Obsah – *Papoušek na motocyklu* je programní stať, tedy říká, jak by měl podle Vítězslava Nezvala vypadat moderní, aktuální umělecký text. Ale zároveň jde příkladem, ukazuje vše sám na sobě. V levém sloupci je text, který je „návodem“, v pravém sloupci jsou kurzívou jakási shrnutí, která připomínají poznámky k odbornému textu. Text čtenáře překvapuje: tam, kde bychom čekali vysvětlení a přesnost, nacházíme metafory, nezvyklá přirovnání, nezvyklé postavy (kouzelník). V pravém sloupci je pak přehnaný důraz na odbornost (hromadění termínů), ale jednotlivé „poznámky“ skutečně upřesňují či aspoň zčásti vysvětlují obsah levého sloupce v daném místě.

Zkušenost z hodiny (čtyřleté gymnázium, maturitní ročník)

Bylo by vhodné mít na aktivitu víc než jen 45 minut, ale i tak ji lze stihnout. Rozdělil jsem studenty do skupin, ve kterých vytvořili vlastní umělecké směry, pak jsem je nechal, aby své manifesty předali dalším skupinkám a ty aby vytvořily dle návodu nový text. Vytvořené texty jsem nekontroloval, jen jsme si řekli názvy vymyšlených směrů. Pak už jsme pracovali s *Papouškem na motocyklu* a aplikovali to, jak studenti pracovali, na Nezvalův text, porovnávali a ukazovali. Tvorba vlastního směru studenty hodně bavila.

2) *Abeceda*

Aktivity a)–e) jsou úvodem k tomu, co je podstatné: dojít k myšlenkovému pozadí díla, „objevit“ asociační princip.

Všichni žáci by měli být schopni najít formální rozdíly mezi oběma texty (žáky vytvořené texty pravděpodobně nebudou rýmované, verše mohou mít různou délku; Nezval často používá rým a verše mají podobnou délku). Z hlediska obsahu je klíčové nalézt princip, na jehož základě žáci postupovali. Proč přiřadili k L modrou nebo zelenou? Proč mají u B velblouda nebo želvu? Některé texty žáků budou vycházet z tvarů písmen, některé z asociací se slovy, která daná písmena obsahují či na ně začínají, u některých textů k výchozí asociaci racionálně nedojdeme, ale i to je zcela v pořádku. Můžeme poukázat na společné kulturní pozadí (u S je pravděpodobné, že někdo bude mít v textu hada – stejně jako Nezval) či naopak na odlišnosti dané dobou (v S zemře John na příjici, čemuž žáci pravděpodobně nebudou rozumět, v době vzniku *Abecedy* ale šlo o známou nemoc: syfilis; shodou okolností se v tomto slově hned dvakrát objevuje S). Ať už půjde o jakoukoliv cestu, cílem je dojít k tomu, že Nezval používá v *Abecedě* asociační princip, a to ve všech možných podobách.

– *Kompozici Abecedy se podrobněji věnuje příslušný Seminář České knihovny na stranách 10–12.*

Zkušenost z hodiny (čtyřleté gymnázium, maturitní ročník)

Cvičení zabere přibližně jednu hodinu, tedy 45 minut. Po aktivitách a)–d) jsme si přes projektor promítli *Abecedu*, postupovali jsme po jednotlivých písmenech, každý přečetl svou báseň, vyučující pak Nezvalův ekvivalent. Žáci si vedle svého napsali Nezvalovu báseň, porovnávali tedy dva texty, které se týkaly jednoho konkrétního písmene. K různým asociačním principům jsme se propracovali vcelku jednoduše, jako „otevřící“ aktivita k Nezvalovi se tento úkol jeví ideálně.

3) Obálka knihy

Po úkolech a)–b) je klíčové odpovědět na položené otázky: Proč jste postupovali, jak jste postupovali? Co vás inspirovalo? Jak by vypadal poetismus 21. století?

Odpovědět by měli žáci sami, lze se jich doptat: Čeho jste si všimli? Co ze zhlédnutého vás zaujalo? Jak jste postupovali při vlastní tvorbě? Mělo to, co jste zhlédli a co jste vytvořili, nějaké společné znaky? Co by na vašich obálkách nemělo chybět?

Obecně lze odpovědět: výrazná typografie, různé druhy a velikosti písma, text přítomen i v obraze, ve výtvarném umění příklon k -ismům (v té době kubismus, futurismus, dadaismus, ale ještě ne surrealismus) a abstrakci, z motivů cirkus, klauni, mimové, cestování.

Dobrý nápad je spojit síly s vyučujícími výtvarné výchovy a udělat z toho větší projekt.

– *Motivům Abecedy se podrobněji věnuje příslušný Seminář České knihovny na stranách 12–13.*

4) Poetické cestování

I tuto hodinu lze spojit, ideálně jako tandem s vyučujícími zeměpisu. Témat je tu mnoho: od toho, co je vlastně exotické (je exotické to stejné pro nás jako pro Filipínce? – lze využít Bieblovu báseň *Protinožci*), přes možnosti cestování kdysi a dnes (a s tím související otázky, zda nám stačí projít se v Manile či Hongkongu přes StreetView v Google Mapách a proč nám to nestačí, když dnes máme tolik možností, které Nezval, Biebl a Seifert neměli) a očekávání kdysi a dnes (viz např. Pařížský syndrom, více ve zkratce zde: https://cs.wikipedia.org/wiki/Pa%C5%99%C3%AD%C5%BEsk%C3%BD_syndrom) až po umělecké zachycení cestování a exotických zemí. Způsob, jakým lze tento úkol pojmout, je zcela v rukou vyučujících.

Vybrané texty mají společné to, že se všechny týkají cestování: s Bieblem jsme v nespécifikované zemi na druhé straně zeměkoule (*Protinožci*), na Jávě a v Egyptě (*S lodí jež dováží čaj a kávu*), se Seifertem jsme v Austrálii (*Počítadlo*) a na Kubě, respektive v Karibiku (*Objev*), s Nezvalem se dostáváme od Vltavy, palem a rovníku přes Benátky (gondoliéři) a Ameriku, Německo, Francii, Chodsko až do vesmíru a s „komedianty z Devětsilu“ na břehy řeky Nil. Autoři používají daleká i blízká místa velmi volně, nezávazně, „cestují“ v textech, jako by to bylo něco jednoduchého, samozřejmého. U Biebla a Seiferta je vidět silný vztah lyrického subjektu k domovu (v básni *Protinožci* nejvíce, u Seiferta je zjevný kontrast mezi intimitou – *tvůj prs* – a vzdálenou zemí, Austrálií; v *Objev* pak pointa *Žá kouřím cigarety!*). Ve vybraných Nezvalových básních tento prvek chybí. Výrazně se svou grafickou podobou od ostatních liší vybrané básně Jaroslava Seiferta, nutno ovšem podotknout, že v kontextu sbírky *Na vlnách TSF* jde spíše o výjimky než o pravidla. Nápadná grafická úprava doznala revize ve druhém vydání, které vyšlo pod názvem *Svátební cesta*. V tom první báseň (patrně z tohoto důvodu) chybí a druhá, *Počítadlo*, má normální grafickou úpravu.

– *Prostoru v Abecedě se podrobněji věnuje příslušný Seminář České knihovny na stranách 13–15.*

**Vítězslav Nezval:
Abeceda (1924)**

Robert Kolár

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.
Praha 2019

Semináře České knihnice přináší komentáře k jednotlivým svazkům vydaným v ČK. Jsou určeny studentům vysokoškolských a středoškolských literárních seminářů, resp. jejich vyučujícím. Komentáře, jejichž rozsah je mezi 10 a 20 stranami, jsou založeny na rozboru konkrétních textů pocházejících obvykle z uceleného souboru (tj. jedné sbírky, jednoho dramatu apod.). Struktura *Seminářů* kopíruje strukturu ústní maturitní zkoušky z češtiny (literárněhistorický kontext díla, literární žánr, kompozice, témata, čas a prostor, vypravěč / básnický subjekt, jazyk, styl a básnické prostředky).

Semináře navazují na publikace *Rozumět literatuře*, *Česká literatura 1945–1970*, *Český Parnas* nebo *Slovník básnických knih* vzešlé z Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Chtějí poskytnout výchozí materiál k dalšímu zpracování (konkrétní vyučovací hodina, seminární práce apod.).

Semináře jsou posuzovány dvěma lektory (teoretikem a praktikem) a redakčně zpracovány.